

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-9>

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ І ПРАКТИКА ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ: МОДЕЛЬ, ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ, МІЖНАРОДНІ А́КТОРИ

Ціватий В. Г.

*кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
доцент кафедри зовнішньої політики та міжнародного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
член правління*

*Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин
м. Київ, Україна*

Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія доби раннього Модерного часу на сьогодні актуалізуються своєю історичною традиційністю і темпоральністю сучасних моделей дипломатії. У цей важливий трансформаційний період європейської історії відбувається об'єктивно обумовлений процес започаткування інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи [1, с. 287–294].

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав, а й їх дипломатичний інструментарій, спираючись на джерельну базу. Трансформація різних сфер життя соціуму Ранньомодерної Європи, у тому числі й у становленні нового формату (нових норм) міжнародних відносин, відбулася під впливом гуманістичних ідей Ренесансу, що дали могутній імпульс для розвитку всіх вимірів суспільного буття – міжнародно-політичного, соціально-політичного, політико-дипломатичного, економічного і соціокультурного. Головним «актором», як суспільним, так і міжнародним, на цій сцені перетворень – стає індивід. Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія провідних держав Європи доби раннього Модерну уособлювалися зокрема й в образі та діях їх правителів (владарів-державців), оскільки підходи, принципи, переконання, рішення та їх практичні дипломатичні дії багато в чому визначали й загальний поступ дипломатії XVI століття, і визначили її подальший розвиток під впливом реформаційних та інституціональних процесів XVI – XVIII століть.

У нових міжнародно-політичних умовах доби раннього Модерну, під впливом ідей європейського Гуманізму, формуються нові погляди на зовнішню політику і дипломатію, концепти «війна» і «мир» у тогочасній суспільно-політичній думці. Серед зовнішньополітичних постулатів доби Середньовіччя та раннього Модерного часу вже стало традицією вважати Італію, з її містами-державами, фаворитом втілення й просування політико-дипломатичних ідей і традицій європейських дипломатичних практики, які актуальними залишаються й на сьогодні. Тому цілком можна погодитися з твердженням, що Італія є прабатьківщиною сучасної дипломатії, а тому кожній освіченій пересічній і непересічній особистостям не завадить долучитися до історії дипломатії, і знати причинно-наслідкові зв'язки в європейській інституціональній моделі дипломатії. Цьому пріоритетові сприяли й ті обставини, що в Італії знаходилася резиденція папи – центр католицизму, з незліченними міжнародними зв'язками і стосунками, а також у цей час формувалася (інституціоналізувалася) перша європейська система міжнародних відносин, а провідними державами-акторами (міжнародними акторами) виступали Франція, Італія та Іспанія.

Італійські міста-держави – Венеція, Генуя, Піза, Флоренція й Мілан забезпечували захист інтересів своїх громадян за кордоном шляхом організації консульської служби. Венеція, Флоренція і Генуя стали середньовічними державами європейського значення. Генуя і Флоренція були консульськими комунами, а Венецією правив довічно обраний дож, владу якого обмежувала Велика рада з представників знатних сімейств. У руках італійських консулів зосереджувалася громадянська й торговельна юрисдикція в справах їхніх співвітчизників [2]. У довгому й блискучому списку видатних італійських дипломатів зустрічаються такі всесвітньо відомі імена, як Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо в XIV столітті, Нікколо Макіавеллі і Франческо Гвіччардіні на початку XVI століття. У Мілані в середині XV століття на чолі дипломатичної служби стояв Франческо Сфорца – наставник Людовіка XI в таємницях італійського дипломатичного мистецтва. Найбільш блискучими дипломатами серед пап були Григорій VII та Інокентій III [3].

Свої дипломатичні традиції та особливу модель дипломатії інституціоналізувала – Венеція. Венеціанський дож Енріко Дандоло, енергійний 90-річний сивочолий старий, примудрився перетворити четвертий хрестовий похід у блискучу торгову операцію. Однак для республіки святого Марка характерні не окремі дипломати, якими б талановитими вони не були, а вся інституціональна система, уся організація дипломатичної справи, яку створила Венеція, як тоді

говорили, «школу дипломатії для всього світу». З нею й конкурувала на той час флорентійська дипломатична школа. Флорентійській і венеціанській дипломатіям були властиві як дух таємниці й ревнотної недовіри, так і професійність, майстерність, витонченість, інституціональність, системність і цілеспрямованість, якими виявилось перейнято та інституційовано все державне управління цих міст-держав. Перейнявши у Візантії методи й прийоми її дипломатії, Венеція й Флоренція підняли їх до ступеня мистецтва. Усі способи зваблювання, підкуп, лицемірство, зрада, віроломство, шпигунство в дипломатичних відомствах Венеції та Флоренції були доведені до віртуозності. Венеціанці й флорентійці вирізнялися особливими вміннями використовувати в дипломатичних цілях своїх купців. Нерідко венеціанські й флорентійські посольства отримували інформацію й від приїжджих іноземних купців, і навіть іноземних студентів [4; 5; 6, с. 3–26].

В організації посольської служби венеціанська дипломатія створила власну дипломатичну школу. Її суперницею можна вважати лише флорентійську дипломатичну школу. Інші італійські держави лише наслідували їх приклад. Збереглися джерела, які дозволяють судити про те, що вже з XIII століття почалося видання низки постанов, в яких до дрібниці регулювалася поведінка та діяльність закордонних представників республіки. [7, с. 26–31].

Посли повинні були при поверненні додому передавати державі отримані ними подарунки. Їм заборонялося домагатися при іноземних дворах яких-небудь звань або титулів. Послів не можна було призначати в держави, де вони мали власні володіннями. Їм було заборонено розмовляти з іноземцями про державні справи республіки. Послам не дозволялося брати з собою дружин, щоб ті не розголосоли державних таємниць. Однак послам було дозволено брати власного кухаря, щоб не бути отруєними. Коли встановлювалися постійні дипломатичні представництва, посол не міг покинути свій пост до прибуття наступника. У день повернення у Венецію чи Флоренцію посол повинен був з'явитися в державну канцелярію і занести в особливий реєстр, яким завідував великий канцлер, повідомлення про своє прибуття. Після повернення посол зобов'язаний був представити звіт про здійснені ним витрати. Винагорода послів було досить скромним і далеко не відповідала витратам, які їм доводилося нести за посадою. У своїх донесеннях послы грірко скаржилися на цю обставину. Як зазначається в повідомленні одного з них, не дивно, що багато громадян воліють залишатися у Венеції чи Флоренції, та жити там приватними особами, а не вирушати послами в чужі краї [8].

Зі зміцненням дипломатичних зв'язків термін перебування в державах послів поступово подовжувався. У XV столітті було постановлено, що час перебування посла за кордоном не повинен перевищувати двох років. У наступному столітті цей термін був продовжений до трьох років. Посли зобов'язані були інформувати уряд своєї республіки про стан справ держави їх перебування [9]. З цією метою вони регулярно, спочатку раз на тиждень, а, з поліпшенням засобів зв'язку, значно частіше – відправляли на батьківщину депеші. Ці донесення, які надходили від послів з усіх держав, давали як би миттєвий знімок політичного та дипломатичного становища в Європі та світі [10, с. 24–32]. Частина депеш або навіть цілі депеші нерідко були зашифровані. Дипломатичні шифри завжди були об'єктом посиленої уваги флорентійських і венеційських правителів, які надто ревниво ставилися до таємниць власної дипломатичної кореспонденції. Уже з ранніх часів флорентійський і венеційський уряди мали особливих шифрувальників, а в подальшому спеціальним державним інституціям було доручено стежити за державними шифрами й піклуватися про винахід нових. Мистецтво шифрування перебувала тоді ще в зародковому стані. Інші держави Італії, беручи приклад із Венеції та Флоренції, також почали застосовувати шифр у своїх дипломатичних посланнях. У канцелярії папи римського шифри застосовувалися вже в першій половині XIV століття і спочатку укладалися в заміні одних слів іншими, умовними [11, с. 39–49; 12, с. 153–157; 13, с. 241–251].

Отже, у добу раннього Модерного часу в європейських державах розпочинається політико-модернізаційний процес оформлення і перетворення зовнішньополітичних функцій держави із спорадичних в державні інституції. Венеційська модель дипломатії стала одним із інституціональних взірців теорії та практики італійської дипломатії. Дипломатичні ініціативи, почини і проекти європейських владарів-державців спонукали інтенсивно функціонувати механізм міждержавних відносин європейської системи держав, що починала формуватися, та прискорювали процеси інституціоналізації їх зовнішньої політики. Цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про вплив ідей Гуманізму на витоки європейських політико-дипломатичних систем (венеціанська модель дипломатії та флорентійська модель дипломатії): через призму сучасності до історичних витоків інституціональної історії. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину політико-дипломатичного світу в Європі доби Середньовіччя, раннього Модерного і Нового часу, як інституціонального кластеру міждержавних відносин.

Література:

1. Циватый В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект. *Codrul Cosminului*. 2012. Т. XVIII. No. 2. P. 287–294. (Румыния).
2. Властные институты и должности в Европе в Средние века и раннее Новое время: Монография / отв. ред. Т.П. Гусарова. М.: КДУ, 2011. 600 с.
3. Daria Perocco, Boccaccio (comico) nel teatro (comico) di Machiavelli, in *Quaderns d'Italià*). 2009. N. 14.
4. Дж. Боккаччо: pro et contra, антология / сост., вступ. статья, коммент. М.С. Самариной, И.Ю. Шауба. СПб.: РХГА, 2015. 719с.
5. Branca V. Giovanni Boccaccio. Profilo biografico. Firenze: Sansoni, 1977. 228p.
6. Кочур Г. Джованні Боккаччо: Вступна стаття до видання Декамерону 1964 року у перекладі Миколи Лукаша. *Дж. Боккаччо. Декамерон*. Х.: Фоліо, 2004. С. 3–26.
7. Циватый В.Г. Данте Алиг'єрі: політичний діяч, поет і дипломат. *Зовнішні справи*. 2016. № 2. С. 26–31.
8. Branca V. Boccaccio medievale. Firenze: Sansoni, 1970. 349p.
9. Bozzolo C. Il «Decameron» come fonte del «Livre de la cité des dames» di Christine de Pisan. Torino: Giappichelli, 1966. 333p.
10. Циватый В.Г. Європейські зовнішні справи і дипломатія середини XVII століття: інституціональні дилеми Вестфальського конгресу і Вестфальського миру. *Зовнішні справи*. 2020. № 4. С. 2–32.
11. Циватый В.Г. Європейська система міжнародних відносин і дипломатична практика в період Тридцятилітньої війни (1618-1648 pp.): інституціональний та конгруентний дискурси. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2020. Том 30. Серія «Історичні науки». С. 39–49.
12. Циватый В.Г. Комунікативні практики італійської дипломатії: інституціональний дискурс доби Ренесансу. *LAUREA III. Античний світ і Середні віки*: Читання пам'яті професора Володимира Івановича Кадеєва. Харків: «Контраст», 2021. С. 153–157.
13. Циватый В.Г. Внешнеполитические и дипломатические практики Западной цивилизации в эпоху раннего Нового времени (XVI–XVIII века): ментальные установки и институциональная история коммуникологии. *Диалог культур Востока и Запада через призму единства и многообразия в премственности и модернизации общественного сознания: древний мир, средневековье, новое и новейшее время*: сборник научных статей / отв. ред. В.Н. Вдовин. Алматы, 2021. С. 241–251.